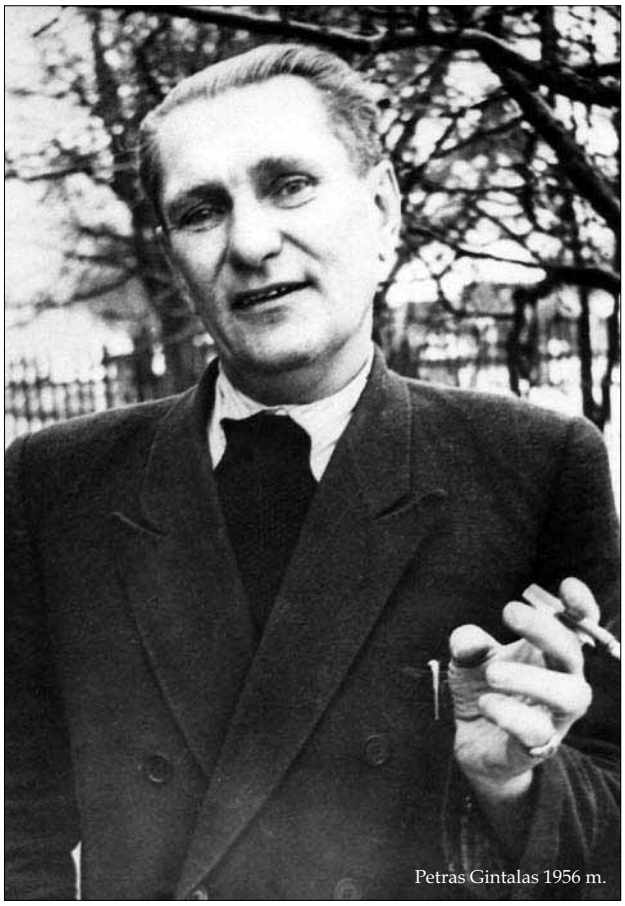
Petras Gintalas 1956 m.

Prakalbinti archyvai

Danutė MUKIENĖ

Žemaičių muziejus „Alka“ ir Regionų kultūrinių iniciatyvų centras 2008 m. pratęsė bendradarbiavimą archyvų tyrinėjimų ir leidybos srityje. Ankstesnio tokio bendradarbiavimo rezultatas – susistemintas, ištyrinėtas ir dviejose knygose paskelbtas turtingas vieno iš žymiausių Žemaitijos muziejininkų ir archeologų Vito Valatkos (1927–1977) rašytinis palikimas, kuris saugomas Žemaičių muziejuje „Alka“.

▸ Šiemet bendromis jėgomis pabandyta susisteminti pastaraisiais dešimtmečiais Lietuvoje nepelnytai primiršto vieno iš žymiausių Telšių krašto kultūros veikėjų, aktoriaus, režisieriaus, dramaturgo, poeto, žurnalisto, daugelio tarpukario ir pokario metais veikusių kultūros, švietimo įstaigų, darbininkų profsąjungų organizatoriaus, vadovo Petro Gintalo (1908–1971) rašytinį palikimą. Tai padaryta esant ypatingai progai – šiemet pažymime P. Gintalo 100-ąsias gimimo metines. Jubiliejus sutampa ir su kita svarbia sukaktimi – prieš 70 metų Kaune buvo išleista pirmoji žemaičių poezijos ir prozos antologija „Žemaičiai“ (sudarytojas poetas Stasys Anglickis). Jos pasirodymą inicijavo 1936–1945 m. veikęs Žemaičių rašytojų sambūris, kurio vienas iš aktyviausių dalyvių taip pat buvo P. Gintalas.

The Live Archives
Danutė MUKIENĖ

The publication presents the joint result of the Samogitian museum "Alka" and the Centre of Regional Cultural Initiatives obtained in the sphere of archive research and publications - the systematically processed written heritage of Petras Gintalas (1908-1971). It was a commemoration of his 100th anniversary - one of the most outstanding cultural workers of Telšiai region, the recently forgotten, Petras Gintalas - an actor, director, playwright, poet, journalist, organiser and head of many cultural, educational institutions and trade unions of the interwar and post-war period.
The major part of P.Gintalas' written heritage is kept in the Lithuanian Literature and Art Archive.
A journalist and publisher Danutė Mukienė, the head of the Centre of Digital Publications of the Lithuanian Art Museum and head of the Centre of Regional Cultural Initiatives, initiated the archive research, composition and publication of the book. The idea was supported by the Ministry of Culture of the Republic of Lithuania and Telšiai District Municipality.

▸ Pradėjus įgyvendinti projektą, kurį rėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija ir Telšių rajono savivaldybė, paaiškėjo, kad didžiausia P. Gintalo rašytinio palikimo dalis saugoma Lietuvių literatūros ir meno archyve (toliau – LLMA). Archyvų tyrinėjimo, knygos sudarymo ir leidybos ėmėsi Lietuvos dailės muziejaus Skaitmeninių leidinių centro vedėja ir VO „Regionų kultūrinių iniciatyvų centras" vadovė, žurnalistė, knygų leidėja Danutė Mukienė.

▸ Petras Gintalas tarp iškiliausių Telšių krašto žmonių – viena spalvingiausių asmenybių. Iš jo paties rašytų autobiografijų matosi, kad jis savo asmens nesureikšmindavo. 1938 m. Kaune išleistoje prozos ir poezijos antologijoje „Žemaičiai" P. Gintalas žaismingai pasakoja: „Mano gimimo faktas užregistruotas Lieplaukės parap. (Telšių valsč. ir apskr.) gimimo metrikų knygose: „Petras, sūnus Kazimieros ir Konstantino Gintalų, gimęs iš teisėtos moterystės 1908 m. sausio 30 d..." Tai bene pats svarbiausias faktas mano gyvenime. (Tiesa, įvykęs be mano valios ir sutikimo.) Visa kita savo gyvenime nelaikau reikšminga ar verta dėmesio. Buvau mokytojas, artistas, redaktorius, visuomenės veikėjas, bedarbis ir t. t. ir t. t. Kas esu dabar? – Visa tai, kas buvau. Beje, tarp kitko, – rašau..."

▸ Baigęs Rubežaičių kaimo pradžios mokyklą, jis toliau mokėsi Telšiuose, Respublikos gatvės 49 name veikusioje „Saulės" gimnazijoje (įkurtoje 1918 m. sausio 18 d., o 1925 m. gegužės 26 d., pažymint žemaičių vyskupo, rašytojo, švietėjo, blaivybės puoselėtojo Motiejaus Valančiaus mirties 50-ąsias metines, pavadintoje vyskupo Motiejaus Valančiaus vardu). 1927 m., baigęs gimnaziją, įstojo į Kauno valstybinio universiteto Humanitarinių mokslų fakultetą, kur ketverius metus studijavo literatūrą ir filologiją.

▸ Tėvų galimybės remti studijuojantį sūnų buvo menkos, todėl P. Gintalas, jau besimokydamas pirmuosiuose kursuose, buvo priverstas ir dirbti. 1928 m. sausio mėnesį įsidarbino Kauno radiofone ir čia iki 1930 m. liepos dirbo reklamos agentu. 1930 m. vasario 16 d.–1939 m. kovo 22 d. P. Gintalas dirbo Klaipėdos krašto darbininkų ir amatininkų susivienijimo reikalų vedėju, o 1931 m. balandžio 1 d.–spalio 30 d. – Kauno darbo rūmų Klaipėdos darbininkų pabėgėlių reikalų įgaliotiniu.

1936 m. „Vilniaus" spaustuvėje (Kaunas) išleisto Petro Gintalo keturių veiksmų vaidinimo „Spalių 9-ji" viršelis. Viršelio dailininkas – Liudas Truikys, kuris sukūrė ir pirmosios atskira knygute išleistos P. Gintalo pjesės „Dinamo 1000 H. P." viršelį (knyga išleista 1930 m. Kaune)

▸ Na, o 1930 m. rugpjūčio 1 d.–1932 m. gruodžio 30 d. jis dar buvo ir Kauno teatro „Žvaigždikis" (veikė 1931–1932 m.) literatūrinės dalies vedėjas (tuo metu šiam teatrui vadovavo dramaturgas Vytautas Pranas Bičiūnas). Iš šešių „Žvaigždikio" teatro pastatytų pjesių vieną – „7 durys" / „Dangaus sūnus" – buvo sukūręs P. Gintalas. Anot paties autoriaus, ji buvo parašyta šio teatro atidarymui.

▸ Taigi nežiūrint didžiulio užimtumo, P. Gintalas studijų metais tampa uostamiestyje žinomu visuomenės veikėju, o visoje Lietuvoje – daug žadančiu jaunuoju dramaturgu.

▸ 1932 m. liepos mėn., besimokydamas IV kurse, studijas nutraukė ir vėliau jų nei čia, nei kurioje nors kitoje aukštojoje mokykloje neatnaujino.

▸ Aktyviausias, kūrybingiausias P. Gintalo gyvenimo laikotarpis sietinas su prieškario metais, kai atskiromis knygelėmis buvo išleistos trys Lietuvoje labiausiai žinomos jo pjesės – „Dinamo 1000 H. P." (1930), „Spalių 9-ji" (1936), „7-erios durys" / „Dangaus svečias" (1937) – bei poezijos ir prozos antologijoje „Žemaičiai" (1938) paskelbta nebaigta pjesė „80 ha" / „Naujakuriai". Kaune P. Gintalas susidomėjo teatru, tapo aktoriumi, dramaturgu, išleido pirmąją savo kūrybos knygą.

▸ 1922–1923 m. eiliuoti pradėjusį jaunąjį poetą 1927–1930 m. į dramaturgiją pastūmėjo domėjimasis aktorystės menu. 1927 m. jis pasibeldė į Kaune veikusios Vaidybos mokyklos duris, kuri buvo įkurta prie pirmojo profesionalaus lietuvių Valstybės teatro. Šioje mokykloje P. Gintalas gavo ne tik aktorystės, režisūros, bet ir dramaturgijos pagrindus. Čia mokydamasis jis pradėjo rašyti scenos veikalus.

▸ Gana sėkmingai debiutavęs lietuvių grožinėje literatūroje ir lietuvių profesionaliajame teatre, atsidėti vien kūrybai P. Gintalas neturėjo galimybių. Tą labiausiai vilčių teikusį jo kūrybinių ieškojimų laikotarpį pertraukė privalomoji tarnyba Lietuvos armijoje (1932–1934 m. buvo šios armijos eilinis).

▸ Studijų metais užmegzta pažintis su uostamiesčio darbininkų profsąjungų judėjimais buvo pratęsta po tarnybos armijoje. 1934 m. P. Gintalui buvo patikėtos Klaipėdos darbininkų ir amatininkų profsąjungos sekretoriaus pareigos, kurias jis ėjo iki vokiečių okupacijos pradžios (1939 m.). Uostamiestyje P. Gintalas per ketverius metus tapo įtakingas ir darbininkų gerbiamas profsąjungų veikėjas, ideologas. 1936 m. Klaipėdoje lietuvių ir vokiečių kalbomis buvo išleista knygelė „Kas yra ir ko siekia Klaipėdos krašto Darbininkų ir Amatininkų Susivienijimas?“, kurioje išspausdintas jo tekstas. Beje, P. Gintalas gerai mokėjo vokiečių, lenkų, rusų kalbas. Esant reikalui, jis versdavo iš šių kalbų tekstus, tarp jų ir eilėraščius, net ištisas nedidelės apimties knygeles.

▸ P. Gintalas LLMA saugomoje autobiografijose rašo, kad, dirbdamas Klaipėdos krašto darbininkų ir amatininkų susivienijimo reikalų vedėju, įsteigė darbininkų teatrą, organizavo kultūros židinius, skaityklas, 1934–1939 m. redagavo uostamiestyje legaliai leistą Klaipėdos krašto darbininkų, amatininkų ir mažažemių susivienijimo savaitraštį „Darbininkų balsas“ (1931–1939). Šiame leidinyje buvo publikuojama nemažai žemaičių rašytojų, tarp jų ir ilgamečio P. Gintalo bičiulio Butkų Juzės (Juozo Butkaus), pokario metais dirbusio Žemaičių muziejaus „Alka“ direktoriumi, kūrybos.

▸ Klaipėdoje P. Gintalą aplankė ir pirmoji didžioji meilė – čia jis susipažino su vokietaite Grėte Šmitaite (Šmit), ją pamilo ir vedė. Netrukus jiems gimė dukra Rūta.

▸ 1939 m., iškilus realiai grėsmei, kad vokiečiai okupuos Klaipėdos kraštą, P. Gintalas buvo priverstas palikti uostamiestį. Pasuko į Kauną, o vėliau – į Lietuvai neseniai grąžintą Vilnių. Nuolatinio darbo čia jam rasti nepavyko, užtat, turėdamas beveik baigtą aukštąjį lituanistinį išsilavinimą, nesunkiai tapo Lietuvos Švietimo ministerijos Vilniuje įsteigtų kalbų kursų „Kalbu“ mokytoju. Kaip matyti iš jo autobiografijos, 1939 m. lapkričio 1 d.–1940 m. spalio 10 d. Vilniuje jis ne tik mokytojavo, bet ir organizuodavo lietuvių kalbos kursus vietos gyventojams.

▸ Lietuvoje paskelbus sovietų valdžią, P. Gintalas nutarė grįžti į Telšius. 1940–1941 m. jis dirbo Telšių apskrities Kultūros skyriaus („Kultūros židinys“) vadovu ir laisvai samdomu mokytoju.

▸ Prieš karą P. Gintalas kurį laiką dirbo Telšiuose veikusioje rusų mokykloje. Pirmosiomis okupacijos dienomis daugelis jam siūlė pasitraukti į Rusijos gilumą, nes, jų manymu, pasilikdamas rizikavo savo ir kitų gyvybe, tačiau jis gimtinės neapleido.

▸ Antrojo pasaulinio karo metais Grėtės ir Petro Gintalų šeima neoficialiai iširo. Anot jų giminaičių, karo metais traukinį, kuriuo Grėtė su dukrele važiavo į Vokietiją, apšaudė iš lėktuvų ir jos abi žuvo (tą faktą patvirtinančių oficialių dokumentų nebuvo gauta).

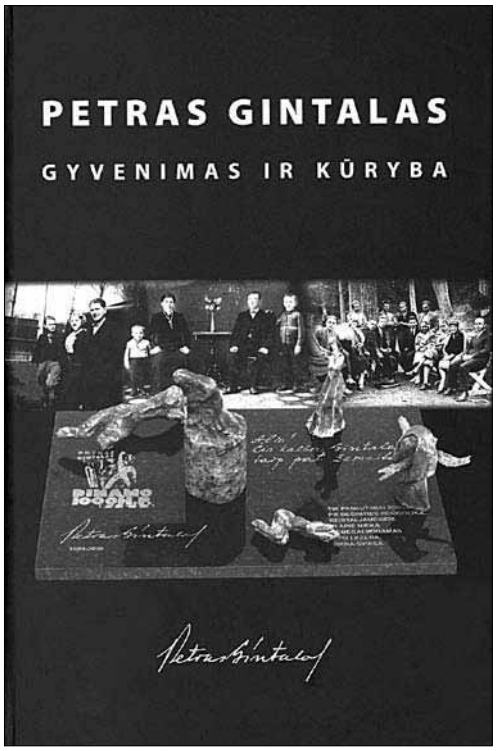

2008 m. išleistos knygos „Petras Gintalas. Gyvenimas ir kūryba“ viršelis. Dailininkas Martynas Gintalas

▸ Pirmaisiais karo metais Petras Gintalas buvo suimtas ir kurį laiką kalinamas Telšių kalėjimo rūsyje, vėliau, užtarus įtakingiems bičiuliams, paleistas.

▸ Vienoje iš P. Gintalo autobiografijų, kurios saugomos LLMA, rašoma: „Nuo 1942 m. iki išvadavimo dienos dirbau aktoriumi Žemaičių teatre ir korektoriumi vietos spaustuvėje“. Beje, karo metais jis taip pat režisuodavo ir kai kuriuos Žemaičių teatro spektaklius.

▸ Paskutiniais metais konferencijose, kurios skirtos Žemaitijos kultūros istorijos tyrinėjimams, vis dar keliamas klausimas, kas Telšiuose Antrojo pasaulinio karo metais įkūrė Žemaičių profesionalų teatrą, nes jokių oficialių su šiuo įvykiu susijusių dokumentų neaptinkama. Atsakymą randame LLMA saugomame Petro Gintalo fonde. Čia, vienoje iš bylų, yra jo paties ranka ant nedidelio popieriaus lapelio pieštuku parašyta: „Žemaičių teatras – dramos teatras, veikęs 1940–1949 Telšiuose įkurtas 1940 X P. Gintalo, B. Mačerausko, St. Poškaus iniciatyva senosios meno ir muzikos mylėtojų draugijos „Kanklės“ (įkūrėjas ir ilgametis vadovas F. Milevičius) meno mėgėjų ratelio pagrindu prie Telšių Kultūros židinio (vadovas P. Gintalas).“

▸ Taigi šiandien jau nesuklysdami galime sakyti, kad su pertraukomis veikęs, keletą kartų reorganizuotas, šiandien Lietuvoje garsus Telšių Žemaitės teatras, už rašytojos Žemaitės kūrinių populiarinimą ir aktyvią teatrinę veiklą gavęs Žemaitės vardą, dabar turintis ne tik suaugusiųjų trupę, bet ir dvi profesionaliai dirbančias jaunimo teatro studijas – „Aglija“ ir „Savi“, – buvo įkurtas 1941 m. spalio mėnesį. Kertiniai šio teatro akmenys padėti 1940 m., P. Gintalui pradėjus dirbti Telšių „Kultūros židinio“ vadovu.

▸ P. Gintalas ne tik savo gyvenimą, bet ir kūrybinį kelią pradėjo Žemaitijoje ir į jos kultūros aruodą sudėjo tai, ką tuo metu kaip menininkas įstengė sukurti geriausio. Simboliniu kūriniu šiuo požiūriu gali būti minėtoje antologijoje „Žemaičiai“ išspausdinta nebaigta jo pjesė „80 ha“ / „Naujakuriai“. Meniniu požiūriu tai vienas iš vertingiausių jo dramos kūrinių. Autorius šio kūrinio neužbaigė nei prieš karą, nei po jo (bent jau kitokių žinių neturime) ir tuo mums tarsi paliko nebylų laišką, kuriame atsiskleidžia jo, kaip menininko, tragedija – P. Gintalą kaip žmogų ir kaip kūrėją Antrasis pasaulinis karas ir pokario metai palaužė. Netekęs dvasinės laisvės ir galimybės Lietuvoje būti tuo, kuo nori, jis liko joje su giminėmis, artimaisiais, tačiau pasirinko stebėtojo, o ne aktyvaus dalyvio ir kūrėjo kelią. Tačiau ir tai, ką jis nuveikė iki to laiko, ką pradėjo, užbaigė ar ne, vėliau Žemaitijos ir visos Lietuvos kultūros istorijoje, literatūroje paliko ryškų pėdsaką.

▸ Po Antrojo pasaulinio karo P. Gintalas vėl sugrįžo į savo jaunystės ir meilės miestą Klaipėdą.
▸ 1945 m. čia buvo nutarta naujai įkurti Muzikinį komedijos teatrą (oficialiai jis įsteigtas 1945 m. spalio 1 d., vėliau pavadintas Muzikiniu teatru, o laikui einant reorganizuotas į Klaipėdos dramos teatrą, kuris veikia iki šiol). Organizuoti teatrą buvo patikėta P. Gintalui, kuris 1946 m. vasario 1 d. paskirtas šio teatro direktoriumi (iš pradžių šias pareigas ėjo laikinai). Teatrui P. Gintalas vadovavo iki 1946 m. gruodžio 18 dienos.
▸ 1947 m. sausio 15 d. P. Gintalas pradėjo vadovauti Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto kultūros namams (šias pareigas ėjo iki 1948 m. rugsėjo 15 d.). Tuo pat metu jis dar dirbo ir Muzikiniame komedijos teatre, buvo Valstybinės filharmonijos atstovas uostamiestyje.
▸ Gyvendamas Klaipėdoje P. Gintalas aktyviai bendradarbiavo pajūrio bei visos Lietuvos spaudoje.
▸ 1948 m. balandžio 15 d.–1950 m. liepos 30 d. jis dirbo Klaipėdos laikraščio „Raudonasis švyturys“ redakcijos Kultūros skyriaus vedėju, vėliau – atsakinguoju sekretoriumi. („Raudonasis švyturys“ įsteigtas 1945 m., vėliau pavadintas „Banga“, reorganizuotas į to paties pavadinimo Klaipėdos rajono laikraštį, kuris leidžiamas iki šiol).
▸ 1951 m. P. Gintalas kartu su savo gyvenimo drauge Eugenija (neoficialia antrąja žmona) ir jos šeima persikėlė gyventi į Vilnių. Iš pradžių įsidarbino Vilniaus radiofone (Radijo informacijos komitete prie Lietuvos TSR Ministrų Tarybos) ir čia 1951 m. sausio–liepos mėnesiais buvo literatūros darbuotojas. Vengdamas saugumo persekiojimo (jis P. Gintalui ramybės nedavė nuo pat pirmųjų pokario metų, kai šis Telšiuose už tiesos sakymą buvo patekęs už grotų),1952 m. išvyko dirbti į Kareliją. 1953 m. grįžo iš ten dar labiau dvasiškai palaužtas. Laikinai įsikūrė Palangoje, kur gyveno jo brolis Bonifacas. 1954 m. gegužės–1954 m. rugsėjo mėn. dirbo fizinės kultūros instruktoriumi ir registratūros vedėjo pavaduotoju Palangoje veikusioje spec. sanatorijoje.
▸ Vėliau P. Gintalas vėl sugrįžo į Vilnių ir čia tęsė žurnalistinį darbą. LLMA Petro Gintalo fondo byloje Nr. 43 saugomas pluoštelis 1955–1957 m. jo redaguoto laikraščio „Už sugrįžimą į tėvynę“ numerių. 1962 m. P. Gintalui buvo patikėtos Vilniuje, dabartinėje Kauno gatvėje, veikusio Liaudies ūkio tarybos klubo vedėjo pareigos, kurias jis ėjo 1962–1965 metais. Vėliau ėmė stipriai šlubuoti sveikata ir įsitvirtinti kuriame nors darbe jau nebesiekė. Jis vis dar šį tą parašinėdavo, tvarkydavo savo archyvą, kuris, kaip jau minėta anksčiau, po jo mirties buvo perduotas saugoti LLMA.

***

▸ 2008 m. išleistoje knygoje „Petras Gintalas. Gyvenimas ir kūryba“ (sudarė Danutė Mukienė, išleido Regionų kultūrinių iniciatyvų centras ir Žemaičių muziejus „Alka“) sudėta tai, kas iš P. Gintalo kūrybos yra išlikę vertingiausio. Pagrindinę knygos dalį sudaro jo parašytos pjesės, sceninės miniatiūros, eilėraščiai ir feljetonai. Čia taip pat spausdinama ir D. Mukienės parengta išsami P. Gintalo gyvenimo bei kūrybos apžvalga, bibliografija, giminių ir artimųjų prisiminimai ir LLMA saugomo rašytinio palikimo aprašas. ■